

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	13
-----------------	----

I. ТЕОРИЈСКА И ПРАКТИЧНА ПИТАЊА НАЦИОНАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ	15
--	-----------

1. ТЕОРИЈСКЕ И ФИЛОЗОФСKE ОСНОВЕ ГЕОГРАФСKE НАУКЕ.....	15
---	----

2. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП НАЦИОНАЛНОЈ ГЕОГРАФИЈИ	23
--	----

3. КРАТАК ОСВРТ НА РАЗВОЈ СРПСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ.....	26
--	----

4. СРПСКИ ЕТНИЧКИ ПРОСТОР, СРПСКИ ДУХОВНИ ПРОСТОР, СРПСКЕ ЗЕМЉЕ, СРПСКО НАЦИОНАЛНО БИЋЕ.....	32
---	----

5. КУЛТУРНЕ АСИМИЛАЦИЈЕ И ВЈЕШТАЧКЕ ЕТНОГЕНЕЗЕ У СРПСКОМ ЕТНИЧКОМ ПРОСТОРУ	53
---	----

5.1. ДЕТЕРМИНАНТЕ КУЛТУРНИХ АСИМИЛАЦИЈА И ВЈЕШТАЧКИХ ЕТНОГЕНЕЗА У СРПСКОМ ЕТНИЧКОМ ПРОСТОРУ	53
---	----

5.2. ВЈЕШТАЧКЕ ЕТНОГЕНЕ ФОРМЕ ИЗ ОКРИЉА СРПСКОГ ЕТНОСА: МАКЕДОНЦИ, ЦРНОГОРЦИ, МУСЛИМАНИ/БОШЊАЦИ	59
---	----

5.2.1. Етногенеза Македонаца.....	60
-----------------------------------	----

5.2.2. Етногенеза Црногораца	66
------------------------------------	----

5.2.3. Етногенеза Муслимана/Бошњака	78
---	----

6. ПОЛОЖАЈ СРПСКОГ НАРОДА У СРПСКОМ ЕТНИЧКОМ ПРОСТОРУ НАКОН РАСПАДА СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ	93
--	----

II. РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА И ЊЕНА УЛОГА У ПРОУЧАВАЊУ СРПСКОГ ЕТНИЧКОГ ПРОСТОРА	97
1. УВОД	97
2. АНТРОПОГЕОГРАФСKE ОСНОВЕ КОНЦЕПТА СРПСКЕ РЕГИОНАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ	99
3. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКО УТЕМЕЉЕЊЕ РЕГИОНАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ – ОД АНТРОПОГЕОГРАФСКИХ КА ФИЗИОНОМСКИМ РЕГИЈАМА И КУЛТУРНОМ ПЕЈЗАЖУ	108
4. ФУНКЦИОНАЛНА ПАРАДИГМА У СРПСКОЈ РЕГИОНАЛНОЈ ГЕОГРАФИЈИ	116
5. РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ СРПСКИХ ЗЕМАЉА – УПУЋЕНОСТ СРПСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ НА ТЕОРИЈУ, МЕТОДОЛОГИЈУ И ПРАКСУ РЕГИОНАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ	122

III. САВРЕМЕНИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРОЦЕСИ У ПРОСТОРУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА С РЕФЛЕКСИЈОМ НА СРПСКИ ЕТНИЧКИ ПРОСТОР	125
1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	125
2. ПОЛИТИКА ГЛОБАЛИЗМА И ЗАПАДНИ БАЛКАН	129
3. ДРЖАВЕ У ПРОСТОРУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА И БИВШЕ СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ У ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ, ЕВРОПСКИХ РЕГИОНАЛИЗАМА И ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОЗИЦИОНИРАНОСТИ ЦЕНТАР–ПЕРИФЕРИЈА	132
4. ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРОБЛЕМИ ДРЖАВА НАСТАЛИХ У ПРОСТОРУ БИВШЕ СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	146
4.1. Република Словенија	146
4.2. Република Хрватска	147
4.3. Босна и Херцеговина.....	151
4.4. Република Србија	154
4.5. Република Сјеверна Македонија.....	154
4.6. Црна Гора	157

IV. САВРЕМЕНИ ПРОСТОРНО-ФУНКЦИОНАЛНИ СИСТЕМИ У СРПСКОМ ЕТНИЧКОМ ПРОСТОРУ	159
1. РЕПУБЛИКА СРБИЈА.....	159
1.1. ВОЈВОДИНА (СЈЕВЕРНА СРБИЈА).....	160
1.1.1. Територијална организација	160
1.1.2. Осврт на историјски развој Војводине.....	164

1.1.3. Демографски развој.....	180
1.1.3.1. Број становника – депопулација	180
1.1.3.2. Природно кретање становништва	186
1.1.3.3. Старосна структура становништва.....	195
1.1.4. Домаћинства	207
1.1.5. Миграционо кретање становништва.....	211
1.1.6. Етнички састав становништва	222
1.1.7. Мрежа насеља	235
1.1.8. Економска активност становништва	241
1.1.9. Образовна структура.....	249
1.1.10. Инфраструктура	250
1. 2. ЦЕНТРАЛНА СРБИЈА	251
1.2.1. Савремена територијална организација	251
1.2.2. Демографски развој.....	253
1.2.2.1. Број становника – депопулација.....	253
1.2.2.2. Природно кретање становништва.....	258
1.2.2.3. Старосна структура становништва.....	263
1.2.3. Домаћинства	274
1.2.4. Миграционо кретање становништва.....	277
1.2.5. Етнички састав, матерњи језик и вјероисповијест	291
1.2.6. Мрежа насеља	310
1.2.6.1. Мрежа градских насеља.....	314
1.2.6.2. Мрежа сеоских насеља	321
1.2.7. Обиљежја савременог економско-географског развоја Србије с посебним освртом на Централну Србију	326
1.2.7.1. Уводне напомене	326
1.2.7.2. Неки фактори економско-географског развоја	329
1.2.7.3. Неравномјерности регионалног развоја – регионални БДП	331
1.2.7.4. Спољнотрговачка активност региона.....	341
1.2.7.5. Економска активност становништва	344
1.3. КОСОВО И МЕТОХИЈА	354
1.3.1. Уставни положај и административно- територијални оквир	355
1.3.2. Кратак осврт на Косово и Метохију у свјетлу историјско- -географских детерминанти средњовјековне Србије	356
1.3.3. Косово и Метохија након Косовске битке и српско-турског двовлашћа у Области Бранковића до 1455. године – обухват, становништво, етничка структура	362

1.3.4. Косово и Метохија након 1455. године до коначног ослобођења од турске колонијалне власти (1912) / Косово и Метохија у Старој Србији – геополитички контекст, демографски развој, етнодемографски процеси	370
1.3.5. Узроци миграција након 1455. године и њихов утицај на демографски развој и етнодемографске процесе на Косову и Метохији.....	376
1.3.6. Прва призренска лига (1878), идеолошка платформа, циљеви, посљедице	384
1.3.7. Од Призренске лиге до ослобођења Косова и Метохије и укупног простора Старе Србије (1912).....	389
1.3.8. Косово и Метохија – од балканских ратова до Другог свјетског рата – политичке прилике, демографски и етнодемографски развој	394
1.3.9. Косово и Метохија од 1945. до 1991. године – демографски и етнодемографски развој у новим геополитичким околностима, аутономија у функцији сепаратизма и сецесионизма.....	404
1.3.10. Косово и Метохија након 1991. године – геополитички контекст и посљедице по српски народ на КиМ и интересе Републике Србије	411
2. ЦРНА ГОРА (Игор Зекановић, стр. 422–500)	422
2.1. ИСТОРИЈСКО-ГЕОГРАФСKE ОСНОВЕ И САВРЕМЕНА ОБИЉЕЖЈА РАЗВОЈА	422
2.1.1. Предантички период.....	422
2.1.2. Раздобље индоевропских колонизација.....	423
2.1.2.1. Антички период.....	423
2.1.2.2. Словенски период – развој Дукље и Зете.....	424
2.1.3. Вријеме турских освајања и борба за независност.....	429
2.1.4. Црна Гора у периоду 1878–1918. године	433
2.1.5. Црна Гора у I и II балканском и Првом свјетском рату.....	434
2.1.6. Црна Гора од 1918. до 1945. године	436
2.1.7. Црна Гора у СФР Југославији	439
2.1.8. Црна Гора у СР Југославији и Државној Заједници Србија и Црна Гора	442
2.1.9. Црна Гора након 2006. године	445
2.1.9.1. Обиљежја географског положаја.....	445
2.1.9.2. Обиљежја демографског и демогеографског развоја.....	447
2.1.9.2.1. Кретање становништва у периоду 1921–2011. године	449

2.1.9.2.2. Природно кретање становништва 1953–2023. године.....	451
2.1.9.2.3. Миграције становништва.....	456
2.1.9.2.4. Етничка / национална и конфесионална обиљежја	458
2.1.9.2.5. Језик и религијски састав	471
2.1.9.3. Демографска регионализација и показатељи демографског развоја Црне Горе.....	474
2.1.9.4. Регионалне одлике просторног размјештаја становништва, бројности и густине насељености.....	478
2.1.9.4.1. Становништво према етничкој или националној припадности.....	482
2.1.9.4.2. Старосна структура становништва	488
2.1.9.4.3. Становништво према типу насеља.....	489
2.1.9.4.4. Структура становништва према радној активности	491
2.1.9.5. Обиљежја савременог економско-географског развоја	493
2.2. РЕГИОНАЛНОГЕОГРАФСКИ СИСТЕМИ ЦРНЕ ГОРЕ.....	499
3. БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА.....	501
3.1. РЕПУБЛИКА СРПСКА	502
3.1.1. БАЊАЛУЧКА МАКРОРЕГИЈА	507
3.1.1.1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ.....	507
3.1.1.2. Просторни обухват.....	508
3.1.1.3. Историјско-географски услови развоја, до 1991. године	509
3.1.1.4. Период након 1991. године	515
3.1.1.4.1. Демогеографски развој	515
3.1.1.4.1.1. Кретање броја становника	515
3.1.1.4.1.2. Процес избјеглиштва и унутрашње миграције	525
3.1.1.4.1.3. Савремене промјене у виталној статистици.....	530
3.1.1.4.1.4. Старосна структура становништва	537
3.1.1.4.2. Савремена обиљежја етнодемогеографског развоја.....	542
3.1.1.4.3. Савремена обиљежја урбанизације и дерурализације.....	547
3.1.1.4.4. Савремени економско-географски процеси и проблеми развоја	550

3.1.2. ДОБОЈСКО-БИЈЕЉИНСКА РЕГИЈА	554
3.1.2.1. Просторни обухват.....	554
3.1.2.2. Бројност, територијални размјештај становништва, миграциони процеси	555
3.1.2.3. Природно кретање становништва.....	562
3.1.2.4. Старосна структура становништва.....	565
3.1.2.5. Савремена етничка обиљежја	568
3.1.2.6. Савремена обиљежја процеса урбанизације и дерурализације	572
3.1.2.7. Економско-географска обиљежја.....	575
3.1.3. САРАЈЕВСКО-ЗВОРНИЧКА РЕГИЈА	578
3.1.3.1. Просторни обухват.....	578
3.1.3.2. Бројност, територијални размјештај становништва и миграциони процеси	580
3.1.3.3. Природно кретање становништва.....	588
3.1.3.4. Старосна структура становништва.....	592
3.1.3.5. Савремена етничка обиљежја	596
3.1.3.6. Савремена обиљежја процеса урбанизације и руралног развоја	601
3.1.3.7. Савремена економско-географска обиљежја	603
3.1.4. ТРЕБИЊСКО-ФОЧАНСКА РЕГИЈА	606
3.1.4.1. Просторни обухват.....	606
3.1.4.2. Историјско-географски контекст.....	607
3.1.4.3. Савремена обиљежја друштвено-географског развоја	618
3.1.4.3.1. Становништво.....	618
3.1.4.3.1.1. Кретање броја становника	618
3.1.4.3.1.2. Природно кретање становништва	623
3.1.4.3.1.3. Емиграција становништва	626
3.1.4.3.1.4. Старосна структура становништва	631
3.1.4.3.1.5. Етничка структура	634
3.1.4.3.2. Савремена обиљежја мреже насеља с посебним освртом на процес урбанизације и дерурализације	644
3.1.4.3.3. Економско-географска обиљежја	648
3.2. ФЕДЕРАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ	652
3.2.1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ.....	652
3.2.2. Становништво	654
3.2.2.1. Број и територијални размјештај становништва ФБиХ.....	654

3.2.2.2. Процес избјеглиштва и унутрашње миграције у ФБиХ	658
3.2.2.3. Савремене промјене у виталној статистици ФБиХ.....	661
3.2.2.4. Старосна структура становништва.....	664
3.2.2.5. Промјене у етнодемографском развоју ФБиХ	666
3.2.3. Промјене у економско-географском развоју ФБиХ	668
3.3. ДИСТРИКТ БРЧКО / БРЧКО ДИСТРИКТ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ	673
3.3.1. Уставни и правни статус Брчко Дистрикта.....	673
3.3.2. Из историје Брчког.....	677
3.3.3. Становништво Дистрикта – бројност и етничка обиљежја	682
3.3.4. Неки фактори и показатељи економског развоја Дистрикта Брчко.....	685
4. ЕТНОТЕРИТОРИЈАЛНИ И РЕГИОНАЛНОГЕОГРАФСКИ СИСТЕМИ СРБА У ПРОСТОРУ РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ	687
4.1. ИСТОРИЈСКО-ГЕОГРАФСKE ОСНОВЕ СРПСКОГ ЕТНИЧКОГ ПРОСТОРА У ГРАНИЦАМА ДАНАШЊЕ РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ	687
4.1.1. Војна крајина.....	695
4.1.2. Хрватска крајина / Карловачки генералат	698
4.1.3. Славонска крајина / Вараждински генералат	700
4.1.4. Банска крајина	702
4.1.5. Војна крајина након Великог бечког рата	703
4.1.6. Развојачење Војне крајине	711
4.2. РЕПУБЛИКА СРПСКА КРАЈИНА.....	712
4.2.1. Настанак, територијална организација, просторни обухват, нестанак	712
4.2.2. Кратак осврт на етнодемографски развој Срба у простору бивше Републике Српске Крајине након 1991. године и проблеми у вези са повратком избјеглих и протјераних Срба.....	722
4.2.3. Административно-територијална подјела Републике Хрватске као фактор етнодемогеографског и политичко-географског развоја Срба на простору бивше Републике Српске Крајине	732
5. СРПСКИ ИСТОРИЈСКИ И ЕТНОКУЛТУРНИ ПРОСТОР У РЕПУБЛИЦИ СЛОВЕНИЈИ (Ирена Медар-Тањга, стр. 736–759)	736
5.1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	736
5.2. БЕЛА КРАЈИНА	738

5.2.1. Кратак осврт на етнокултурни и етнодемографски развој Срба у Белој Крајини	738
5.2.2. Национални састав.....	745
5.2.3. Језик.....	748
5.2.4. Вјероисповијест.....	750
5.3. СРБИ У СЛОВЕНИЈИ НАКОН ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА.....	751
5.3.1. Демографски и етнодемографски развој	751
5.3.2. Политичко-правни и друштвени положај Срба у Републици Словенији.....	757
6. СЈЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	759
6.1. Припадност српском историјском и етничком простору и српској држави, савремена етничка структура	759
V. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА.....	772
INSTEAD OF A CONCLUSION	789
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ.....	807

ПРЕДГОВОР

Након распада бивше заједничке државе јужнословенских народа – СФР Југославије (1991) и настанка нових држава на том простору (Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Сјеверне Македоније) те повратка Србије и Црне Горе на државност коју су имале и прије стварања прве заједничке државе јужнословенских народа – Краљевине СХС (1918), коначно се појавио један текст који са историјско-географског, културолошког, цивилизацијског, етнодемографског те савременог геополитичког и просторно-функционалног становишта „освјетљава” већи дио географског простора те бивше заједничке државе, за који кажемо да у историјском, етничком и државотворном смислу припада српском народу.

Имајући у виду чињеницу да у српској научној публицистици није постојала књига посвећена фундаменталним друштвеним питањима националне географије српског народа, која би била у функцији образовања студената географије, одмах након распада СФР Југославије и успоставе нових политичкогеографских и просторно-функционалних система на том бившем југословенском географском простору, уочила се потреба за таквим издањем. Нажалост, из низа објективних а вјероватно и субјективних разлога, таквог издања, све до појаве ове књиге, није било.

Осјећам професионалну и моралну обавезу истаћи чињеницу да ме је мој незаборавни и изненада преминули асистент Марко Станојевић (1986–2017) често подсјећао на недостатност одговарајуће књиге посвећене српској националној географији. Несебично се трудио да ми помогне у припреми и објави више радова посвећених различитим питањима српске националне географије, који су, у нешто

измијењеној форми, нашли мјесто у овој књизи. Изненадна смрт мог асистента Марка, човјека изузетних људских вриједности, једног од најталентованијих и најперспективнијих младих географа на Природно-математичком факултету Универзитета у Бањој Луци, утицала је на мој рад и успорила започети посао. У одмаклој фази писања ове књиге одлучио сам укључити млађе колеге – проф. др Игора Зекановића и проф. др Ирону Медар-Тања, који се баве сродном проблематиком, све у циљу да се ова књига што је могуће прије појави у јавности и буде од користи онима којима је и намијењена – студентима географије, те наставницима географије у основним и средњим школама, али и ширем кругу корисника заинтересованих за сложену историјско-географску, културно-географску, политичкогеографску као и савремену регионалногеографску и просторно-функционалну проблематику српског етничког простора.

Претходно дефинисана тематика ове књиге једним дијелом излази из оквира географске науке и залази у домен географији сродних наука, што је захтијевало посебне теоријско-методолошке приступе. Из тих разлога, као првенац у савременој српској географској литератури, ова књига ће, надам се, добити адекватан критички осврт, што ће будућим ауторима књига сличне садржине бити од користи.

Изражавам захвалност свим колегама који су на било који начин помогли да ова књига добије коначну форму, нарочито доц. др Александру Мајићу и проф. др Тањи Мишлици Томић на прикупљању дијела демографске статистике, и мастеру просторног планирања Драгутину Адићу на припреми графичког материјала. За корисне примједбе и сугестије захвалност упућујем уваженим рецензентима, професору емеритусу др Мирку Грчићу са Географског факултета Универзитета у Београду и проф. др Драшку Маринковићу са Природно-математичког факултета Универзитета у Бањој Луци.

Проф. др Рајко Ђато